

Edmund Husserl

ELEMENTI FENOMENOLOŠKE RAZJASNITVE SPOZNANJA

Prejšnja raziskava, za katero se sprva zdi, da se izgublja v oddaljenih vprašanjih deskriptivne psihologije, naših interesov za pojasnitev spoznanja ni podprla le neznatno. Vse mišljenje, zlasti vse teoretično mišljenje in spoznanje, se izvršuje v določenih »aktih«, ki nastopajo v sovisnosti izražajočega govora. V teh aktih so izvori vseh veljavnih enotnosti, ki stojijo pred mislečim kot miselni in spoznavni objekti ali kot njihovi pojasnjujoči temelji in zakoni, kot njihove teorije in znanosti. V teh aktih so torej tudi izvori pripadajočih splošnih in čistih idej, katerih idealno-zakonite sovisnosti vzpostavljajo čisto logiko in katerih pojasnitev hoče izvršiti kritiko spoznanja. Zdaj je očitno, da je za pojasnitev spoznanja veliko pridobljeno že z ugotovitvijo o fenomenološki svojevrstnosti aktov kot takih, tega tako spornega in tako neznanega razreda doživljajev. Z razporeditvijo logičnih doživljajev v ta razred je storjen prvi pomembnejši korak k razmejitvi analitične razumljivosti logične sfere in fundamentalnih pojmov spoznanja. Nadaljevanje naše raziskave pa nas vodi tudi k ločevanju različnih pojmov vsebine, ki se povsod, kjer pridejo v poštev akti in njihove idealne enotnosti, radi moteče zlivajo drug v drugega. Razlike, ki so nam zbudale pozornost že v ožjem okrožju pomenov in pomen podeljujočih aktov v prvi raziskavi, se zdaj ponovno vračajo na širšem območju in v najsplošnejši obliki. Tudi vsebinski pojem intencionalnega bistva, ki smo ga na novo zadobili v zadnji raziskavi in je še posebno zanimiv, ne shaja brez tega

odnosa do logičnega področja; kajti isti niz identitet, s katerim smo prej ilustrirali enotnost pomena, dá – primerno posplošen – določeno, na poljubne akte nanašajočo se identiteto kot identiteto »intencionalnega bistva«. S to navezavo oz. podreditvijo fenomenoloških značajev in idealnih enotnosti logičnega področja povsem splošnim značajem in enotnostim, ki imajo v območju aktov sploh svojo domeno, so prvi postali fenomenološko in kritično znatno razumljivejši.

40

Raziskave, ki smo jih izvedli v zadnjih poglavjih, navezujoč se na razlikovanje med kvaliteto aktov in materijo aktov znotraj enotnega intencionalnega bistva, vodijo ponovno globoko v logično interesno sfero. Vprašanje o razmerju med to intencionalno materijo in za vsak akt bistvenimi temelji predstavljanja, ki se nam je zastavljalo, nas je sililo k ločevanju pomembnih in vedno pomešanih pojmov od predstave, s čimer je hkrati izluščen fundamentalni del »teorije sodbe«. Pri tem so seveda ostali specifično logični pojmi predstave in pojem sodbe brez zaključne pojasnitve. Tu in nasploh je še velik kos poti pred nami. Še vedno smo pri začetku. Celo bližnjega cilja, pojasnitve izvora ideje pomena, še nismo uspeli doseči. Očiten je – in to je dragocen uvid – pomen izrazov v intencionalnem bistvu dotičnih aktov; toda vprašanje, katere vrste aktov so sploh zmožne pomenske funkcije, oz. ali niso akti katere koli vrste v tem pogledu prej izenačeni, še sploh ni pretehtano. Brž ko hočemo vzeti ti vprašnji v zakup, trčimo (to bomo brž pokazali v naslednjem paragrafu) na razmerje med pomensko intencijo in pomensko izpolnitvijo ali – v tradicionalnem, vendar pa ekvivoknem načinu izražanja – na razmerje med »pojmom« ali »mislijo« (ki je tu razumljena ravno kot nazorno neizpolnjeno mnenje) in ? Kar najbolj natančno preučevanje teh, že v Raziskavi nakazanih razlik je izjemno važno. Pri izvajanju sopripadnih in najprej na najbolj enostavne nominalne definicije vezanih analiz postanemo kmalu pozorni na to, da celotno razmišljanje zahteva naravi primerno razširitev in omejitve. Najširši razred aktov, pri katerem naletimo na razlike med intencijo in izpolnitvijo, oz. razočaranje intencije, sega daleč preko logičnega območja, ki se samo omejuje s posebno izpolnitvijo tega razmerja. Neki razred aktov – objektivirajoči akti – se namreč nasproti vsem drugim odlikujejo po tem, da imajo sinteze izpolnitve, ki spadajo v njihovo sfero, karakter spoznanja, identificiranja, »po-eno-stavljanja« »skladnega«, sinteze razočaranja pa temu primerno korelativen karakter »ločitve« »navzkrižnega«. Znotraj te najširše sfere objektivirajočih aktov bomo zdaj preučevali vsa na enotnost spoznanja nanašajoča se razmerja, in sicer ne le, kolikor gre za izpolnitev tistih posebnih intencij, ki se obešajo izrazom kot

pomenskim intencijam. Analogne intencije nastopajo tudi neodvisno od gramatične navezave. Dalje: tudi zori imajo, in to celo praviloma, karakter intencij, ki zahtevajo še širšo izpolnitev in jo često tudi skusijo.

Fenomenološko bomo karakterizirali povsem splošne pojme signifikacije in intuicije, in sicer s sklicevanjem na fenomene izpolnitve, ter preučili za pojasnitev spoznanja fundamentalno analizo različnih vrst zora, najprej čutnega zora. Nato bomo vstopili v fenomenologijo spoznavnih stopenj in trdno določili niz temeljnih pojmov, ki se nanjo nanašajo. Poleg tega bodo stopili v ospredje tudi novi, v predhodnih analizah le mimogrede omenjeni vsebinski pojmi: pojem intuitivne vsebine in pojem reprezentirajoče (dojete) vsebine. Doslejšnjemu pojmu intencionalnega bistva se bo v nizu pridružilo spoznanju primerno bistvo; znotraj tega bomo razlikovali intencionalno kvaliteto, intencionalno materijo kot smisel dojemanja, formo dojemanja in dojeto (apercipirano oz. reprezentirajočo) vsebino. Pri tem bomo določili pojem dojemanja ali reprezentacije kot enotnost materije in reprezentirajoče vsebine s pomočjo forme dojemanja.

Kar se tiče stopnjevitega niza intencije in izpolnitve, se bomo seznanili z razlikami v večji ali manjši posrednosti same intencije, ki izključuje neposredno izpolnitev in zahteva stopnjevano sosledje izpolnitev. S tem se bomo naučili razumeti najpomembnejši, doslej še nepojasneni smisel govornice indirektnih predstav. Nato bomo sledili razlikam v večji ali manjši primernosti intencije nazornemu doživljaju, ki se tej v spoznanju pripoji kot izpolnitev, in določili primer objektivno popolne primernosti. V sovisnosti s tem si bomo prizadevali za končno fenomenološko pojasnitev pojmov možnost in nemožnost (enotnost, složnost – navzkrižje, nesložnost) in idealnih aksiomov, ki se nanju nanašajo. Ob soupoštevanju kvalitete aktov, ki jih doslej nismo jemali v poštev, bomo nato preučevali na postavljaljoče akte vezano razliko med tekočo in zadnjo izpolnitvijo. Zadnja izpolnitev reprezentira ideal popolnosti. Vseskozi se nahaja v odgovarjaljoči »zaznavi« (pri čemer pa je predpostavljena nujna razširitev pojma zaznave prek okvirov čutnosti). Sinteza izpolnitve je v tem primeru evidenca ali spoznanje v pregnantnem smislu besede. Tu je realizirana bit v smislu resnice, pravilno razumljene »skladnosti«, »adaequatio rei ad intellectus«, tu je dana ona sama v direktnem zrenju in dojetanju. Različni pojmi resnice, ki se morajo konstituirati na podlagi enega in istega fenomenološkega položaja, dobijo tu popolno pojasnitev. Analogno velja za korelativni ideal nepopolnosti, torej v primeru absurdnosti, in sicer glede »navzkrižja« ter v njem skušene nebiti, neresnice.

Narava toka naše, izvorno le za pomenske intencije zainteresirane raziskave prinaša s seboj to, da izhajajo vsa ta preučevanja najprej iz najenostavnejših pomenov in s tem abstrahirajo formalne razlike med pomeni. Dopolnjujoča raziskava drugega dela, ki upošteva te razlike, nas prècej pelje k nekemu povsem novemu pojmu materije, namreč k fundamentalnemu soočenju čutne snovi in kategorialne forme, ali – ako objektivno držo zamenjamo s fenomenološko – čutnih in kategorialnih aktov. V tesni sovisnosti s tem je pomembno razlikovanje med čutnimi (realnimi) in kategorialnimi predmeti, določbami, povezavami, pri čemer se kot karakteristično za kategorialno izkaže, da je to lahko »dano« na način »zaznave« le v aktih, ki so fundirani v drugih aktih in naposled v aktih čutnosti. Nasploh je intuitivno (torej tudi imaginarna izpolnitev kategorialnih aktov) fundirano v čutnih aktih. Nikoli pa ne more gola čutnost nuditi izpolnitve kategorialnim intencijam, točneje: intencijam, ki vključujejo kategorialne forme, temveč je izpolnitev vselej v čutnosti, formirani s pomočjo kategorialnih aktov. S tem je povezana neka, vsekakor nepogrešljiva, razširitev izvorno čutnih pojmov zora in zaznave, ki dovoljuje govoriti o kategorialnem in posebno o splošnem zoru. Razločevanje med čutno in kategorialno abstrakcijo potem pogojuje razločevanje splošnih pojmov na čutne pojme in kategorije. Staro spoznavnoteoretsko nasprotje med čutnostjo in razumom dobi z razločevanjem med neposrednim ali čutnim zorom in fundiranim ali kategorialnim zorom vso želeno jasnost. Prav tako nasprotje med mišljenjem in zrenjem, ki se je v filozofski jezikovni rabi razmerja signifikacije in izpolnjujoče intuicije mešalo z razmerji čutnih in kategorialnih aktov. Vse govorjenje o logični formi zadeva tisto čisto kategorialno zadevnih pomenov in pomenskih izpolnitev. Logična »materija«, obseg »terminov« pa – s pomočjo postopnega nalaganja kategorialnih intencij – lahko dopusti še razlike med snovjo in formo, tako da se logično zoperstavljanje snovi in forme sklicuje na neko določeno in lahko razumljivo relativiranje naše absolutne razlike. Glavnino te raziskave zaključujemo s premislekom mej, ki zajezujejo svobodo aktualnega kategorialnega formiranja snovi. Pozorni bomo na analitične zakone pravega mišljenja, ki temeljijo na čistih kategorijah in so neodvisni od vsake posebnosti snovi. Paralelne meje omejujejo nepravo mišljenje, tj. golo signifikacijo, kolikor naj bi bila izrazljiva v pravem smislu, a priori in neodvisno od snovi, ki jo je treba izraziti. Iz te zahteve izvira funkcija pravih miselnih zakonov kot norm gole signifikacije.

Na začetku raziskave navrženo vprašanje o naravni omejitvi smisel dajajočih in smisel izpolnjujočih aktov je rešeno z njihovo uvrstitvijo v razred objek-

tivirajočih aktov in z delitvijo objektivirajočih aktov na signifikativne in intuitivne. Šele v celotni raziskavi izvršena pojasnitev fenomenoloških razmerij, ki zadevajo izpolnitve, nam omogoča, da kritično ocenimo argumente za in proti aristoteljanskemu dojemanju želelnih, velelnih in podobnih stavkov kot predikacij. Polni razjasnitvi tega spornega vprašanja je posvečen zaključni del pričujoče raziskave.

Pravkar označeni cilji naših prizadevanj niso zadnji in najvišji cilji fenomenološke razjasnitve spoznanja nasploh. To nadvse plodno območje posrednega mišljenja in spoznavanja naše analize, pa naj so še tako obsežne, puščajo skoraj povsem neobdelano; bistvo posredne evidence in njenega idealnega korelata ostaja brez zadostne razjasnitve. Čeprav menimo, da nismo silili v podrobnosti, upamo, da smo razkrili najnižje temelje spoznavne kritike, temelje, ki so po njeni naravi prvi. To pa tudi v spoznavni kritiki pomeni izvršitev tiste samoodločitve, ki je prisotna v bistvu vsake strogo zaznavne raziskave. Ako se njen sprevid naravna na dejansko in dokončno sprostitev stvari, se ne slepi več s tem, da velike spoznavne probleme lahko reši zgolj s kritiko podedovanih filozofemov in probabilnim rezoniranjem. Če se ta kritika končno zave tega, da se stvari premaknejo z mesta in se izoblikujejo le, kolikor se lotimo dela, potem se mora znajti tudi tam, kjer se s problemi spoznanja najprej ne da spoprijeti v njihovi višji in najvišji izoblikovanosti, v kateri so nam ti najzanimivejši, pač pa v njihovih relativno najenostavnejših formah, na najnižjih stopnjah oblikovanja, ki so tej kritiki dostopne.

Analize, ki sledijo, bodo dokazale, da mora spoznavnoteoretsko delo, ki se odloča na ta način, premagati še obilno mero težav, saj je treba še skoraj vse postoriti.

Prevedla Andrina Tonkli-Komel